

KOMPOZITOR F.AMIROVNING “MING BIR KECHA” BALETI MISOLIDA MUSIQIY ESTETIK VA MUSIQIY TAFAKKUR

Kamil Muxamedziyanov,
A.Qodiriy nomidagi JDPI,
Vokal va cholg‘u ijrochiligi
kafedrası o‘qituvchisi,

Annotatsiya: Ushbu maqolada buyuk Ozarbayjon kompozitori Fikret Amirov ijodi yuzasidan fikr va muloxazalar bayon etilgan. Yuksak iste’dod sohibining eng mashhur asarlaridan biri – “Ming bir kecha” baleti to‘g‘risida ma’lumotlar keltiriladi va qiyosiy jihatdan nazariy tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: opera, balet, maqom, mug‘om, libretto, simfonik, simfonik poema, syuita, kaprichchio, romans, fortepiano kotserti, sonata, musiqali komediya forteriano uchun pesa, dramatik spektakl.

“Musiqali komediya teatrining ochilishi muvaffaqiyatli ishdir. Fikretning muvaffaqiyatli ishidir. Fikretning muvaffaqiyati samarasidir”.

Uzeir Hojibekov

Ma’lumki, musiqa san’atida kompozitorlik uslubi ijodkorning birinchi asarlaridan shakllana boshlaydi. Ushbu uslub uning ba’zida katta hajmga ega bo‘lmagan asarlarida musiqiy ifodaviylikning u yoki bu darajadagi yorqinligi bilan o‘zini namoyon etadi. Musiqa olamida dong‘i ketgan kompozitorlarning uslubi ko‘p hollarda bir yo‘nalishda bo‘lib, ularni birinchi tovushlaridanoq ajrata olamiz. Ularning musiqiy tili kompozitorning uslubini yorqin ifoda eta olishi musiqiy tovushlar- yangrashlar olamida ma’lum yaratuvchini o‘z o‘rnini egallashida asosiy zamin bo‘lib xizmat qiladi. Zamonaviy kompozitorlik ijodiyoti shu qadar takomillashganki, ba’zida musiqiy til ifodaliligini konseptual darajadagi toifalar qoplashi hech kimga sir emas. Biroq, hozirgi kunda ham musiqiy bastakorlik asosini tashkil etuvchi bazaviy ifoda vositalari kuy, ritm, garmoniya, faktura, shakl kabilarni ijodiy usulining negizi sifatida qabul etgan ijodiyot namunalari tinglovchilar va tadqiqotchilar diqqat e’tiborini qamrab kelmoqda. “Intonatsion manbalar, proobrazlar tovush tasviriyligi yoki nutq intonatsiyasining

o'zlashtirilishiga, musiqaning o'zidayoq shakllangan mavzuiy modellar va stereotiplarni qayta intonatsiyalanishiga borib taqalmaydi. Proobrazlar priori reglamentga bo'ysunmaydi"[1,53].

Musiqqa san'ati o'zining ajib sir-sinoati va sehri bilan kishini o'ziga jalb etadi. Insonning hissiy kechirmalari, fikrlari, tasavvur doirasini musiqiy tovushlar izchilligi vositasida ruhiy holatlarini ifodalovchi muayyan musiqiy-obrazlarni aks ettiradi. Shaxsning irodaviy sifatlarini va holatlarini ifodalanishi bilan birga estetik zavq beradi. Musiqqa inson madaniyatida va jamoaviy hayotida o'ziga xos ahamiyatga ega. Ushbu san'atning uslublari ham musiqiy tafakkur tarzi, ohang, ritm, shakl kabi musiqiy unsurlarni o'ziga qamrab olib, muayyan bir davr yoki milliy madaniyatga mansub bo'lgan turli janrdagi umumiyatini ifodalaydi [4, 45].

Ijod sohasi vakillari hususan kompozitorlar ham musiqqa va boshqa san'at turlari qorishmasidan foydalanib chuqur falsafaga ega bo'lgan musiqiy asarlar yaratadi. Shu asnoda, musiqqa san'atining murakkab janrlaridan biri hisoblangan o'zida bir necha san'at turlarini o'z ichiga olgan nafis va betakror balet ijodiyoti to'g'risida to'htalmoqchimiz. Musiqiy xoreografik obrazlar vositasi bilan ifodalanadigan yirik sahna san'ati kompozitorlik cohasi vakillari ijodida namoyon bo'ladi. Diqqat markazingizga ushbu ijodiyot borasida ijod etgan sharqning atoqli kompozitori Fikret Amirovning "Ming bir kecha" baleti xususida fikr yuritmoqchimiz.

Buyuk ozarbayjon kompozitori, Ozarbayjon davlat mukofoti laureati, Ozarbayjon va butun ittifoq xalq artisti, professor Fikret Mashadi o'g'li Amirov (1922-1984) o'zining badiiy mukammal musiqiy asarlari bilan ozarbayjon musiqqa san'ati taraqqiyotiga balki, qardosh xalqlar musiqqa madaniyatiga salmoqli ta'sir ko'rsatdi. Uning ijodiy merosi ozarbayjon milliy musiqasining gultoji hisoblangan mug'om va milliy musiqqa san'ati namunalari negizini tashkil qiladi. Yuksak iste'dod sohibi o'zining har bir asariga qalbni mayin torlarini astalik bilan chertadigan xalq musiqasiga asoslangan orginal mavzularni bayon etadiki, kishi beixtiyor ushbu musiqiy ohanglarning chinakamiga asiri bo'lib qoladi. Ijodkorning beg'ubor qalbi ila yaralgan har bir asar tinglovchini falsafiy o'y-hayollarga undashi

tabiiy. Chunki, badiiy mukammal asarlar kishini maftun etadigan o'ziga hos sehri bor. Buni albatta qalbi pok insongina tushuna bilish baxtiga sazovor bo'ladi.

Fikret Amirov XX- asr musiqa san'atida o'zining musiqiy asarlari bilan butun dunyoga ma'lum va mashhur. Uning sehri qalamiga mansub opera, balet, simfoniya, simfonik poema, simfonik mug'am, syuita, kaprichchio, fortepiano konsertlari, sonata, musiqali komediya, qo'shiq, romans, fortepiano pesalari, dramatik spektakllar va kinofilm uchun musiqa kabi musiqiy janrlarda ijod etdi. Kompozitor ijodiga mansub, lirik-psixologik "Sevil" operasi, "Ming bir kecha" baleti, "Shur", "Kurd ovshari", "Guliston-Bayoti shiraz" simfonik mug'amlari, katta simfonik orkestr uchun, "Ozarbayjoncha kaprichchio" torli orkestr uchun "Nizomiy" falsafiy simfoniyasi kabi asarlar muallifidir. Arab va alban mavzulari asosida fortepiano va orkestr uchun konsertlari kishi qalbiga o'ziga hos orom bahsh etadi. Bir qator drama va kinofilmlar uchun musiqalar yozgan. Fikret Amirovning ijodiyotidagi ilk tajribalardan biri hisoblangan simfonik mug'omlar zahirida Ozarbayjon va boshqa sharq xalqlarining birdamlik va do'stlik ko'priklari kabi insoniy g'oyalar o'z aksini topgan.

Yuksak iste'dod sohibi Fikret Amirovning ijodida balet janri alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa uni butun dunyoga mashhur qilgan "Ming bir kecha" baleti hanuzgacha musiqa ixlosmandlarining sevimli asariga aylandi. 1979-yilda yozilgan ushbu balet 2 pardali bo'lib (M. Ibragimbekov, N.Nazirova va R.Ibragimbekov librettosi) sharqning mashhur "Ming bir kecha" ertak turkumi asosida yaratilgan. Barchamizga ma'lumki, "Ming bir kecha" ertak turkumi o'rta asr arab adabiyotining yodgorligi bo'lib XV-asrda arab tilida tarkib topgan ertaklar to'plamidir. Balet syujeti xam arab ertagiga asoslangan bo'lib, unda shoh Shaxriyor o'zining yosh rafiqasini begona kishi bilan ko'rib qoladi. Shuning uchun shoh Shaxriyor uni va uning mamlakatidagi barcha yosh ayollarni jiddiy jazolashga qaror qiladi. Aql zakovatli va go'zal Shahrezada esa shohning yuragini yumshatish maqsadida qadimgi afsona va rivoyatlarni unga aytib beradi. Shunday qilib, u qadimgi sharq halqlarining eposidan turli voqealarni ming bir kecha gapiradi. Voqealar birma-bir shoh Shaxriyor ko'z oldida namoyon bo'ladi [1, 3].

“Ming bir kecha” baletida kishini o‘ziga sehrlydigan unsur bor. Bu baletning musiqasidir. Sharqona musiqa ifori ila sug‘orilgan bu baletning har bir musiqasi sharq olamidagi ertaklarning obrazlaridan so‘zlaydi. Musiqiy tembr aniq va ravshan tanlanganki, buni biz baletning orkestrrovkasida ham yaqqol kuzatishimiz mumkin. Balet yaratish kompozitsiyasi qonuniyatlariga to‘la-to‘kis mos keladi. Ushbu baletni kompozitor rafiqasi Aidexonimga bag‘ishlagan. 1979 yilda Ozarbayjon opera va balet teatrida “Ming bir kecha” baletini dastlab xoreograf Naila Nazirova sahnalashtirilgan. O‘zida san‘atning dramaturgiya, musiqa, xoreografiya, tasviriy san‘at kabi san‘at turlarini uyg‘unlashtiradigan balet san‘ati sahnadagi voqelik musiqa jo‘rligida xoreografik harakatlar asnosida gavdalanadi. Shu nuqtai nazardan kelib chiqib balet yaratishda sahna xarakterlarining musiqa bilan bevosita aloqadorligi kasb etishi lozim.

Baletda ikki asosiy shoh Shaxriyor va malika Shaxrezada obrazlari ustuvorlik qiladi. Ushbu baletdagi “Sindboda-dengizda”, “Rux qush haqida” “Alovuddin va malika Budur”, “Ali-bobo va qirq qaroqchi” kabi voqealarni ham alohida e’tirof etish joiz. Ommaviy sahnalashtirilgan sahnaviy raqslar ayniqsa “Kamonchilar raqsi”, “Bag‘dod bozori” “Ayollar iltijosi” kabi musiqiy raqslar baletga o‘ziga xos jozibadorlik kasb etadi [2, 2-3].

Shuni alohida ta’kidlab o‘tish joizki, mazkur baletdagi musiqiy na’munalar sharqona uslubda aksariyati ikkilanma garmonik lad negizida partiturada aks etgan. Har bir qahramonning badiiy obraz qiyofasini gavdalantirishda kompozitor tomonidan yondashilgan ushbu uslub qolaversa sharq xalqlariga xos an’ana va urf-odatlarini muhim omili sifatida xizmat qiladi. Musiqiy matoni tinglar ekanmiz sharq ertaklariga tushib qolganday his qilishi tabiiy. Bu holatni “Ming bir kecha” baletini kirish qismini ham kuzatish mumkin.

Darhaqiqat, Fikret Amirov qalamiga mansub “Ming bir kecha” baletidagi introduksiya qadimgi sharq ertaklarini birma-bir hikoya qiladi. Yuqori registrdagi sadolanayotgan oxang bayon etilayotgan ertaklarning naqadar siriligidan dalolat berishi bilan birga baletga kirish vazifasini bajaradi. Dastlabki kirish mavzusi

marimba cholg'usida boshlanib torli cholg'ular bu cholg'uga jo'r bo'ladi. [3, 11-15]

Shundan so'ng, simfonik orkestrning boshqa cholg'ulari birin-ketin qo'shiladi va ayollar xor jamoasini lirik xarakterdagi musiqiy mavzuni ijro etadi.

Vokal turkumlar, alohida olingan qo'shiq va romanslar, ovoz, ansambl va orkestr uchun asarlar, estrada yo'nalishidagi qo'shiqlarning barchasi kompozitor ta'kidlaganidek, lirik obrazlar doirasini chuqur ifodalab berishga imkon yaratadi. Aynan shu yo'nalishdagi musiqada kompozitor o'zi sharhlab bergan romantik an'ananing davomchisi sifatida gavdalanadi.

XX-asrda o'zining original asarlari bilan musiqa san'atiga kirib kelgan atoqli Ozarbayjon kompozitori Fikret Amirovning "Ming bir kecha" baleti o'sib kelayotgan yosh avlodni musiqiy estetik salohiyatini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi. Hozirgi ayni davrda ijod sohasida tinmay izlanib kelayotgan kompozitorlar uchun ushbu balet musiqiy tafakkur va badiiy didni tarbiyalash bilan bir qatorda o'ziga xos milliy an'ana va qadriyatlar negizida musiqiy asarlar yaratishga yaqindan yordam berishi shubhasiz. Darhaqiqat, kelgusida milliy kompozitorlarimizdan xalqimizni ma'naviyatini yanada rivojlantirishga shu bilan birga musiqiy estetik didni tarbiyalashga xizmat qiladigan barkamol musiqiy asarlar yaratilishiga ishonch bildiramiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ye.Ruchevskaya. Funksii muzikalnoy temi. "M", L., 1977 (161s.)
2. Amirov F. "Tisyacha i odna noch" klavir Moskva,1983. -b.3.
3. Amirov F.Tisyacha i odna noch. Vsesoyuznaya firma gramplastinok. "Melodiya", stereo, GOST 5289-80,1983, -b 2-3.
4. Amirov F. Bibliografiya. Baki, 2012. -b11-15.
5. A.Umarov, M.Bekmurodov Madaniyat va san'at atamalarining izohli lug'ati. Toshkent, 2015. -b.45
6. <http://www.azeri.ru>, <http://www.photo.azuni.net>.